LAUSUNTO

Helsinki 17.11.2023

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Viite: HE 73/2023 vp

Asia: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työttömyysturvalain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja: erityisasiantuntija Anna Järvinen, anna.jarvinen@soste.fi, p. 050 586 5677

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE korostaa

- SOSTE ei kannata esitettyjä leikkauksia työttömyysturvaan. Ne lisäävät köyhyyttä ja toimeentulotuen tarvetta.
- Työttömyysturvaan tehtäviä leikkauksia tulee tarkastella osana muita sosiaaliturvamuutoksia ja samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista leikkauksista tulee luopua.

SOSTE ei kannata työttömyysturvaan esitettyjä leikkauksia

Työssäoloehdon pidentäminen pudottaisi huomattavan määrän ihmisiä ansioturvalta perusturvan varaan. Muutoksen negatiiviset vaikutukset kohdistuisivat työmarkkinoilla kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleviin ihmisiin, jotka eivät esimerkiksi heikosta koulutustasosta tai työkyvystä, nuoresta iästä, vammaisuudesta tai kohtaamastaan syrjinnästä johtuen pääse kiinni pidempiin työsuhteisiin. Lyhyissä, määräaikaisissa ja osa-aikaisissa työsuhteissa työskentelevien olisi nykyistä vaikeampaa täyttää työssäoloehto.

Työssäoloehdon pidentäminen vaikuttaa myös palkkatuettuun työhön. Palkkatukityö on monelle haavoittuvammassa olevalle työnhakijalle ainoa väylä työllistyä ja ensimmäinen askel kohti avoimia työmarkkinoita. Nykyisin palkkatukityöstä työssäoloehtoa kerryttäväksi hyväksytään 75 prosenttia, eli 26 kalenteriviikon mittaisen työssäoloehdon voi täyttää kahdeksan kuukauden palkkatukijaksolla. Nykyistä pidempi 12 kuukauden työssäoloehto edellyttäisi esityksen mukaan 16 kuukauden palkkatukijaksoa työssäoloehdon täyttämiseksi. Heinäkuussa 2023 voimaan tulleen palkkatukiuudistuksen myötä palkkatukijakson enimmäiskesto on 10 kk. SOSTE esittää, että mikäli työssäoloehtoa pidennetään, palkkatuetun työn osalta tehtäisiin poikkeussääntö siten, ettei pidennys koskisi palkkatuettua työtä.

Työssäoloehdon muuttamisessa tuloperusteiseksi on myönteistä tavoitteet selkeyden lisäämisestä, muuttuvan työelämän huomioimisesta, tulorekisterin paremmasta hyödyntämisestä ja työnantajien hallinnollisen taakan keventämisestä. Muutosten lähtökohtana ei kuitenkaan saisi olla, että niillä tavoitellaan säästöjä ihmisten tukia leikkaamalla. On myönteistä, että työssäoloehto täyttyy tuloperusteisessa mallissa osalla työntekijöistä aiempaa helpommin. Osalla työssäoloehdon kertyminen kuitenkin heikkenisi ja ansiopäiväraha jäisi nykyistä matalammaksi. On huolestuttavaa, että muutoksen kärsijöiksi jäisivät ne, jotka muutenkin ovat heikoimmassa työmarkkina-asemassa rikkonaisen työuran ja pienen palkan takia. Ehdotettu 930 euron tuloraja olisi tasoltaan niin korkea, että se asettaisi eriarvoiseen asemaan ne ihmiset, joiden on esimerkiksi vamman takia alentunut työkyky ja mahdollisuus tehdä vain osa-aikaista työtä.

SOSTE ei kannata työttömyysturvan suojaosasta luopumista. Kuten esityksessäkin todetaan, se kannustaa ottamaan vastaan osa-aikaista tai lyhytkestoista työtä. Muutos tekisi osa-aikatyöstä nykyistä kannattamattomampaa ja voisi johtaa työttömyyden pitkittymiseen ihmisten jäädessä odottamaan kokoaikatyötä.

Leikkausta perustellaan kokoaikatyön vastaanottamisen kannusteiden parantamisella. VATT:in tuore tutkimus osoittaa, että suojaosilla tai niiden poistolla ei todennäköisesti ole suuria vaikutuksia työllistymiseen kokoaikaisesti. Tutkimuksen mukaan satunnaista ja osa-aikaista työtä tekevien työttömien osuus kasvoi huomattavasti, kun työttömyysturvan ja asumistuen suojaosat otettiin käyttöön. Lisääntynyt työttömyyden aikainen työskentely ei merkittävästi lisännyt kokoaikaisten työsuhteiden muodostumista. Toisaalta tutkimuksessa ei havaittu, että lisääntynyt satunnainen ja osa-aikainen työskentely olisi vähentänyt siirtymiä kokoaikaisiin töihin.

SOSTE näkee, kaikki työnteko ihmisen yksilöllisen työ- ja toimintakyvyn rajoissa on arvokasta. Kun tutkimus osoittaa, että suojaosien poisto ei tule lisäämään työllistymistä kokoaikaisesti, mutta suojaosien käyttöönotto on kuitenkin lisännyt osa-aikaisen työn tekemistä, eikö siitä kannattaisi pitää kiinni?

Esityksen taustalla vaikuttaa olevan oletus, että osa-aikatyötä tekevillä olisi tosiasiallisesti mahdollisuus valita osa-aikatyön ja kokoaikatyön välillä. Osa-aikainen työ on monille ihmisille kuitenkin ainoa mahdollisuus työllistyä. He eivät työkykynsä puolesta pysty työskentelemään kuin pieniä määriä tai he eivät saa kokoaikaista työtä esimerkiksi koulutuksen puutteiden takia. Muun muassa vammaisille ihmisille on suojaosan myötä ollut kannattavaa tehdä pieniä työkeikkoja. Suojaosan poistamisella olisi myös vaikutuksia vammaisten henkilöiden henkilökohtaisten avustajien saatavuuteen. Henkilökohtaiset avustajat työskentelevät yleensä osa-aikaisesti ja heistä on tälläkin hetkellä pulaa.

Suojaosa auttaa myös siinä, että ihmiset eivät niin usein päädy viimesijaisen toimeentulotuen byrokratialoukkuun. Suojaosa on kannustanut työttömiä hankkimaan vähäisiä tuloja, mikä on vähentänyt toimeentulotuen tarvetta.

SOSTE vastustaa lapsikorotusten poistamista. Tutkijat ovat arvioineet lapsikorotusten olevan kustannustehokkain tapa vähentää lapsiköyhyyttä sosiaaliturvan avulla. Niistä leikkaamalla taas saadaan pienimmällä säästöllä kasvatettua eniten lapsiköyhyyttä. Suomi on sitoutunut lapsiköyhyyden vähentämiseen osana Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilaria. Suomen tavoitteena on vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien määrää 100 000:lla vuoteen 2030 mennessä, määrästä kolmasosan on oltava lapsia. Tämän tavoitteen vastaisia päätöksiä ei tule tehdä ja lapsikorotusten poistosta tulee luopua.

Työttömyysturvan lapsikorotusten poistamisesta kertyvä säästö on luvattu uudelleen kohdentaa lapsiperheille. Lapsilisiin tuleekin korotuksia, mutta ne eivät kohdistu niille, joilta lapsikorotukset leikataan, vaan kaikille lapsilisän saajille, myös hyvätuloisille. Lapsilisien korotukset ovat myös suuruusluokaltaan murto-osa lapsikorotusten tasosta.

SOSTE ei kannata myöskään omavastuuajan pidentämistä. Omavastuuaikaa on lainsäädännössä muutettu useaan otteeseen. Omavastuuajan jatkuva muuttaminen ei tue pitkäjänteistä työllisyyspolitiikkaa.

Työttömyysturvan leikkaukset heikentävät pienituloisten toimeentuloa ja kasvattavat toimeentulotuen tarvetta

Esitettyjen toimien arvioidaan vahvistavan työllisyyttä noin 20 000 henkilöllä. Talouden suhdanne ja työllisyystilanne ovat kuitenkin heikkenemään päin, mikä vaikeuttaa työllisyystavoitteen saavuttamista. Sille suurimmalle osalle työttömistä, joka ei töihin pääse, seurauksena on vain toimeentulon heikennyksiä. Elokuussa 2023 työttömiä oli noin 250 000.

Työttömyysturvan tason leikkaukset ja kattavuuden rajaukset kasvattavat köyhyysriskiä. Esityksessä arvioidaan, että leikkausten myötä pienituloisuuteen putoaa noin 7 200 henkilöä. Heistä yli puolet olisi lapsia, noin 3 700. Köyhyyden ja erityisesti lapsiköyhyyden lisääminen ei ole inhimillistä, mutta ei myöskään taloudellisesti järkevää. Tutkimukset ovat osoittanut, että perheen köyhyys voi aiheuttaa nuorelle pitkälle hänen tulevaisuuteensa vaikuttavia vaikeuksia. Näin perheiden tämänhetkiset toimeentulo-ongelmat aiheuttavat myös yhteiskunnalle kuluja pitkälle tulevaisuuteen.

Ehdotetut leikkaukset myös lisäävät ihmisten tarvetta turvautua pitkäaikaisesti viimesijaiseksi etuudeksi tarkoitettuun toimeentulotukeen. Toimeentulotuki on vahvasti tarveharkintainen etuus ja sen varaan joutuminen tarkoittaa ihmisille jatkuvaa asioimista etuusbyrokratian kanssa raportoiden tuloistaan ja menoistaan. Toimeentulotuelta on heikompien kannustimien vuoksi vaikeampi työllistyä, millä on negatiivinen vaikutus työvoiman tarjontaan pitkällä aikavälillä. Tutkimus osoittaa, että perheiden siirtyminen toimeentulotuelle myös lisää terveydenhuollon ja lastensuojelun kustannuksia.

Monet esitetyistä leikkauksista kohdistuvat erityisesti naisiin. Esimerkiksi lapsikorotuksia saavat enemmän naiset ja suojaosan poisto osuu erityisesti naisiin, koska osa-aikainen työ on yleistä naisvaltaisella kaupan alalla. Jos pienituloisten osa-aikatyötä tekevien naisten ja heidän perheidensä työllisyyttä halutaan parantaa, tarvitaan toimia sukupuolittuneiden työmarkkinoiden kehittämiseksi. Tilanne ei kohene heidän sosiaaliturvaansa leikkaamalla.

Kun työttömien taloudellinen tilanne heikkenee lisäten köyhyyttä ja esimerkiksi ylivelkaantumista ja häätöjä, siirtyvät he yhä kauemmas työmarkkinoille palaamisesta. Ulosottoon joutuminen on suurimpia kannustinloukkujen aiheuttajia. Sosiaalisten ongelmien yleistyminen lisää korjaavien palvelujen tarvetta ja myös niiden hoitamisesta yhteiskunnalle aiheutuvat kulut kasvavat.

Ihmisten työllistymiseen vaikuttaa taloudellisten kannusteiden lisäksi moni muu asia. OECD:n tutkimuksen mukaan Suomessa muihin OECD-maihin verrattuna terveysongelmat ovat merkittävä este työttömien työllistymiselle. Meillä terveyspalveluihin pääsyssä on ongelmia, ja

palveluista perittävät asiakasmaksut ovat eurooppalaisittain korkeita. Terveysongelmista kärsivän ihmisen kohdalla etuuksien pienentäminen ei lisää henkilön työllistymismahdollisuuksia, mutta saattaa entisestään vaikeuttaa mahdollisuuksia mennä lääkäriin tai ostaa tarvitsemansa lääkkeet. Sairauksien paheneminen siirtää työmarkkinoille pääsyn entistä kauemmas.

Köyhyys ja jatkuva huoli toimeentulosta aiheuttavat stressiä ja kapeuttavat ihmisen ajattelua. Niukkuudessa elävä ihminen keskittyy vain selviytymään hetkestä toiseen, eikä pysty havaitsemaan kaikkia mahdollisuuksiaan ja vaihtoehtojaan. Heikossa asemassa oleva työtön ei ole se, joka todennäköisimmin työllistyy. SOSTE näkee, että työllisyyttä vahvistetaan tukemalla sitä, että ihmiset pysyvät terveinä ja työkykyisinä. Osaltaan tämä varmistetaan takaamalla kaikille sellainen toimeentulo, että he eivät joudu elämään köyhyydessä.

Kumuloituvat vaikutukset huomioitava ja luovuttava kohtuuttomista leikkauksista

Yksittäisten sosiaaliturvan leikkausten kohdalla arvioidut vaikutukset voivat näyttää kohtuullisilta ja perustuslainmukaisilta. Kumuloituvat vaikutukset ovat kuitenkin pienituloisille ihmisille merkittäviä. Työttömyysturvan leikkauksia tuleekin tarkastella osana muita sosiaaliturvaan suunniteltuja leikkauksia. Samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista leikkauksista tulee luopua.

SOSTE julkaisi 14.11. tarkennettuja laskelmia, jotka osoittavat, että hallituksen suunnittelemat indeksijäädytykset sekä työttömyysturvaan ja asumistukeen kohdistuvat leikkaukset lisäävät köyhyyttä kasautuen samoille ihmisille ja samoille kotitalouksille. Pienituloisten määrä tulee kasvamaan vuonna 2024 noin 68 000 henkilöllä. Heistä noin 16 700 on lapsia. Toimeentulotuen varaan putoaa 65 000 ihmistä.

Myös sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut 9.10.2023 arvioinnin sosiaaliturvaleikkausten yhteisvaikutuksista. Sen arvio on varsin yhtenevä SOSTEn laskelmien kanssa. Arvio osoittaa, että pienituloisuus tulee kasvamaan ja leikkaukset köyhdyttävät erityisesti kaikista pienituloisimpia. Koko väestön pienituloisuusaste näyttää nousevan jopa enemmän kuin SOSTEn laskelmissa. Ministeriön paperissa ei kuitenkaan ole avattu tarkkoja lukuja pienituloisuusasteen ja pienituloisten määrän kehityksestä. Arvion mukaan ”suuria häviäviä”, eli kotitalouksia, joiden käytettävissä olevat tulot pienenevät yli kymmenen prosenttia, on eniten kahdessa alimmassa tulokymmenyksessä. Ylempien tulodesiilien käytettävissä olevat tulot sen sijaan nousevat.

STM:n arviossa leikkausten vaikutuksia on arvioitu vuodelle 2024. Indeksijäädytysten vaikutukset kuitenkin kumuloituvat koko vaalikauden ajan vuoteen 2027 saakka, joten pienituloisten tilanne tulee entisestään heikkenemään tulevina vuosina. Indeksijäädytysten myötä esimerkiksi työttömän perusturvan reaaliarvo laskisi vuonna 2024 noin 45 euroa kuussa,

vuoteen 2027 mennessä laskua olisi jo 91 euroa. Moni etuuden saaja saa samaan aikaan useampaa etuutta, jolloin indeksijäädytysten kumuloituvat vaikutukset ovat vielä suurempia.

Ensi vuoden alussa sosiaaliturvaleikkausten lisäksi asiakasmaksuja ja lääkkeiden omavastuuosuuksia korotetaan ja nämä muutokset koskettavat samoja pienituloisia ihmisiä.

Hallitus suunnittelee, että nyt esitettyjen leikkausten lisäksi työttömyysturvan leikkauksia jatkettaisiin niin, että palkkatukityö ei jatkossa kerryttäisi työssäoloehtoa. Tästä leikkauksesta on luovuttava. Heinäkuun alusta voimaan astuneen JTYPL:n 7 luvun 7§ mahdollistaa palkkatuetun työn jatkamisen alentuneesti työkykyisen osalta jopa useamman vuoden ajan. Työssäoloehdon kertymisen poistaminen voi luoda tilanteen, jossa henkilö, jonka mahdollisuudet sopivan työn saamiseen ovat olennaisesti vähentyneet vamman tai sairauden vuoksi, ei missään vaiheessa saisi oikeutta ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan. Tämä olisi syrjivää lainsäädäntöä. Työssäoloehdon kertymisen poistaminen palkkatuetusta työstä loisi kuvan, että palkkatuettu työ ei olisi oikeaa työtä. Pahimmillaan työssäoloehdon poistaminen palkkatuetusta työstä voisikin johtaa siihen, että siihen ei enää hakeuduta. Tämä olisi sekä työmarkkinoille pyrkivän työttömän että suomalaisen yhteiskunnan edun vastaista.